



SOCIO-ECONOMIC, CULTURAL AND POLITICAL DEVELOPMENT OF THE SECOND BULGARIAN KINGDOM IN THE XI-XIV CENTURIES

M.Kh. Nazirov

Master's student

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Tarnova, Tsar, Black Sea, Danube, Simeon I, Byzantium, Bayazid Yildirim, Kingdom of Vidin. Nicaea Empire, Crusaders, Baldwin, Ottoman Turk, Archbishop, Boyar, Ivaylo, Balkan Peninsula, Odrin, Sofia.

Received: 22.12.22

Accepted: 24.12.22

Published: 26.12.22

Abstract: After the conquest of the First Bulgarian Empire by Byzantium in 1018, the Bulgarians were under the rule of the Byzantine Empire for nearly two centuries. In addition, the boyars joined these struggles and spread widely. There were strong movements against the Asene movement and the Byzantine Empire on the Danube, the Black Sea and its foothills. After the war between Bulgaria and Byzantium, in 1186, Ivan Asen I crowned the new Second Bulgarian Kingdom in the city of Tarnova.

The Second Bulgarian Kingdom, which ruled from 1186 to 1396, was conquered by the Ottoman Turkish Sultans Murad I and Bayazid Yildirim and was under the rule of the Turkish Sultan for nearly five centuries. Socio-economic and cultural development continued in the Second Bulgarian Kingdom as well as in the First Bulgarian Kingdom. The growth of cities, the development of the new capital Tarnova into a strong fortress, the development of culture during the period of Ivan Alexander, and historians have compared this period to the cultural development during the period of Simeon I.

XI-XIV ASRLARDA IKKINCHI BOLGAR PODSHOLIGINING IJTIMOYIY-IQTISODIY, MADANIY VA SIYOSIY RIVOJLANISHI

M.X. Nazirov

Magistratura talabasi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Tarnova, Tsar, Qora dengiz, Dunay, Simeon I, Vizantiya, Boyazid Yildirim, Vidin podsholigi. Nikeya imperiyasi, Salibchilar, Bolduin, Usmonli turk, arxiyepiskop, Boyar, Ivaylo, Bolqon yarim oroli, Odrin, Sofiya.

Annotatsiya: 1018-yilda Vizantiya tomonidan Birinchi Bolgar podsholigi bosib olingandan keyin qariyb ikki asr Bolgarlar Vizantiya imperiyasi hukmronligi ostida boʻldilar faqat oddiy xalq tomonidan boʻlgan tinimsiz qoʻzgʻolonlar va ozodlik kurashlari bolgarlarni birlashtirdi. Qolaversa bu kurashlarga boyarlar ham qoʻshilib keng yoyilib ketadi. Asen harakatlari va Vizantiya imperiyasi qarshi Dunay, Qora dengiz va uning etaklarida kuchlik harakatlar boʻldi. Bolgar bilan Vizantiya oʻrtasidagi jangdan keyin 1186-yilda Ivan Asen I Tarnova shahrida yangi Ikkinchi Bolgar podsholigini tantanali ravishda tojini kiydi.

1186-yildan 1396-yilga qadar hukm surgan Ikkinchi Bolgar podsholigi Usmonli turk Sultonlari Murod I va Boyazid Yildirim tomonidan bosib olinib qariyb besh asrlik turk sultoni hukmronligi ostida boʻldi. Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanish ham Birinchi Bolgar podsholigida boʻlgani kabi Ikkinchi Bolgar podsholigida ham davom etdi. Shaharlarni oʻsishi yangi poytaxt Tarnovaning mustahkam qalaga aylanib borishi Ivan Aleksandr davrida madaniyatning rivojlanishi va bu davrni tarixchilar Simeon I davridagi madaniy rivojlanishga ham taqqoslab borishgan.

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ, КУЛЬТУРНОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ
РАЗВИТИЕ ВТОРОГО БОЛГАРСКОГО ЦАРСТВА В XI-XIV ВВ.**

М.Х. Назиров

студент магистратуры

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Тарнова, царь, Черное море, Дунай, Симеон I, Византия, Баязид Йылдырым, Видинское царство. Никейская империя, крестоносцы, Балдуин, турок-осман, архиепископ, боярин, Ивайло, Балканский полуостров, Одрин, София.

Аннотация: После завоевания Первой Болгарской империи Византией в 1018 году болгары находились под властью Византийской империи почти два века. Кроме того, бояре присоединились к этой борьбе и широко распространились. Были сильные движения против движения Асена и Византийской империи на Дунае, Черном море и его предгорьях. После войны между Болгарией и Византией, в 1186 году, Иван Асен I короновал новое Второе Болгарское

царство в городе Тырнова.

Второе Болгарское царство, правившее с 1186 по 1396 год, было завоевано османскими турецкими султанами Мурадом I и Баязидом I. Оно находилось под властью турецкого султана. Социально-экономическое и культурное развитие продолжалось как во Втором Болгарском царстве, так и в Первом Болгарском царстве. Рост городов, превращение новой столицы Тырнова в сильную крепость, развитие культуры в период Ивана-Александра и историки сравнивают этот период с культурным развитием в период Симеона I.

KIRISH

Qariyb ikki asrlik Vizantiya hukmronligidan keyin milliy davlatchilikning tiklanishi XI-asrlar Bolgariya tarixidagi asosiy voqea bo'ldi. 1186-yildagi Vizantiyaga qarshi qo'zg'olondan keyin 1187 yil kuzida Bolgariyaning poytaxtiga aylangan Tarnovo shahrida podsho Asen I tantanali ravishda toj kiyildi va Tarnovo mitropoliti Vasiliy arxiyepiskop deb e'lon qilindi.

Ikkinchi Bolgariya qirolligi tashkil topdi. Oldingi davrda Bolgariyaning ijtimoiy hayotiga Vizantiya buyruqlari va yunon terminologiyasi mustahkam kirdi. Ammo Birinchi Bolgariya Qirolligi davrida ilgari tanish bo'lgan ko'p narsalar ham tiklandi. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy asosini asosan agrar munosabatlar tashkil etdi. Bolgariya ozod qilingandan keyin Vizantiya hukmronligi davrida shakllangan yirik yer egalari o'z egalari o'zgartirdi:

ASOSIY QISM

Vizantiya feodallari o'rnini bolgarlar egalladi. Mulklar ham dunyoviy shaxslarga, ham cherkov va monastirlarga tegishli edi. Mamlakat yer fondining salmoqli qismi davlat va qirol oilasining mulki edi. Manbalarga qaraganda, yer ko'pincha xizmat qilganlarga berilgan, ya'ni shartli yerga egalik ulushi salmoqli edi. Cherkov va monastir yer egaligi ta'sirchan o'sish surati rivojlandi.

70 dan ortiq bolgar monastirlari ulkan mulklarga ega edi. Bolgariyaning janubi-g'arbiy qismida Bolgariyadagi eng yirik Rila monastirining mulklari joylashgan edi. Uning mulki aholisi bo'lgan 21 qishloqdan iborat edi. Ko'pincha davlat yirik mulkdorlarga daxlsizlik huquqini berdi - soliq, sud va ma'muriy.

Davlatning boyligi qaram aholining mehnatiga tayanar edi, ularning asosiy qismini dehqonlar - irsiy yer egalari tashkil etdi. Aholi soliq ro'yxatlariga kiritilib, markazlashgan ijara

haqini g'aznaga naqd va naqd ko'rinishda to'lash majburiyatini yuklagan, davlat byudjetida pul to'lovlari muhim o'rin egallagan.

Bolgariya iqtisodiyoti nafaqat qishloqqa, balki shaharga ham asoslangan edi, ular turli xil: dengiz, daryo savdo yo'llarida joylashgan shaharlar va o'zaro ittifoq edi. Zamondoshlar Tarnovoni Bolgariyaning birinchi va asosiy shahri deb atashgan.

Bolgariyaning sobiq poytaxti Preslav muhim hunarmandchilik markazi bo'lishda davom etdi va Vidin Dunaydagi yirik port edi.

Bolgariya Qoradengiz mintaqasi shaharlari - Nessebar, Varna, Sozopol, Anchial jadal rivojlandi. Manbalarda ko'pincha Janubiy Bolgariyaning shaharlari va qal'alari esga olinadi, ularning markazi Plovdiv edi. Sredets (Sofiya) Bolgariyaning janubi-g'arbiy qismida ajralib turardi.

Ikkinchi Bolgariya qirolligida shahar va qishloq hunarmandchiligining har xil turlari rivojlangan. Rangli va qimmatbaho metallar qayta ishlandi. Vratsa, Lovech va boshqa shaharlarda zargarlik ustaxonalari mavjud edi. Poytaxt Tarnovoda XII asr oxirida ulkan qurilishi boshlandi. Shahar bo'lib bo'lmas qal'aga aylandi. Tsarevets va Trapezitsa tepaliklarida kuchli devorlar bilan o'ralgan, qirolning saroylari va patriarxning qarorgohi qurilgan. U yerda oliy harbiy va fuqarolik boshqaruvi ham yashagan. Yantra daryosining ikkala qirg'og'ida savdogarlar va hunarmandlar yashagan "tashqi shahar" bo'lgan.

XIII asr boshlarida mamlakat o'z tangalarini zarb qila boshladi. Vizantiya va Venetsiya pullari ishlatilgan. Ayniqsa, Dunay va Qora dengiz mintaqalarida xalqaro savdo faol rivojlandi. Tashqi bozorda Bolgariya oziq-ovqat bilan savdo qildi. Oziq-ovqat mahsulotlaridan tashqari tashqi bozorga xomashyo: teri, mo'yna, mum yetkazib berildi. Bolgar donasi Vizantiyada ham, Italiyada ham yaxshi ma'lum edi. Ayniqsa, Italiya respublikalari - Genuya va Venetsiya bilan yaqin aloqalar o'rnatildi, ularning savdogarlari Bolgariyada bir qator imtiyozlarga ega edilar: ular past savdo bojlarini to'lardilar va ekstraterritoriallik huquqiga ega edilar. XII asr oxirida chet el buyurtmalaridan ozod bo'lgan Bolgariya davlatchiligini tiklay boshladi. Mamlakatni yana "qirol va avtokrat" unvoniga ega bo'lgan Bolgariya suvereniteti boshqargan.

Birinchi Bolgariya qirolligida bo'lgani kabi, uning hokimiyati irsiy va keng ko'lamli edi: qirol oliy bosh qo'mondon va qonun chiqaruvchi edi. U nafaqat dunyoviy, balki ma'naviy hayot bilan bog'liq muammolarni hal qilishda ishtirok etdi. U barcha davlat ishlarida "buyuk boyarlar"dan iborat Kengashga tayangan.

Bolgariya zodagonlari yunonlarni almashtirib, tezda barcha eng yuqori davlat lavozimlarini egalladilar. Uning o'rtasidan buyuk logoteta - shtatda qirolidan keyingi ikkinchi shaxs, shuningdek, davlat xazinasiga mas'ul bo'lgan protovestiarus va buyuk gubernator - oliy

qo'mondon tayinlandi. Viloyatlarda duklar asosiy saflar edi. Unvonli zodagonlar (despotlar) ulkan hududlarga ega bo'lib, ko'pincha mustaqil siyosat yuritganlar.

1277-1280 yillarda Ikkinchi Bolgar podsholigida qo'zg'olon harakat boshlandi, unda o'sha paytdagi Bolgariya jamiyatining deyarli barcha qatlamlari ishtirok etdi, garchi bu dastlab demokratik xususiyatga ega edi. Qo'zg'olonga jamiyatning eng quyi qismidan kelgan dehqon Ivaylo boshchilik qildi:

Bu holat tarixshunoslikda hukmron bo'lgan butun harakatning dehqon xarakteri haqida xulosa qilish uchun asos bo'ldi. Garchi bu juda murakkab voqealarni dehqonlar qo'zg'oloni yoki bundan tashqari, dehqonlar urushi deb atash qiyin. Harakat 1277 yilda Bolgariyaning shimoli-sharqida boshlangan.

Vizantiya tarixchisi Gregori aytganidek, dastlab Ivaylo o'z qo'shinini "oddiy va zo'ravon" dan tuzgan, ammo keyin armiyaga qo'shilgan muxolifat zodagonlari tufayli tez ko'paygan. Ivaylo boshchiligidagi qo'shinlar markaziy hukumatning hukumat kuchlari qo'lidan kelmaydigan ishlarni qildilar. Ular Bolgariyani talon-taroj qilgan tatarlar tomonidan bir necha bor mag'lubiyatga uchradilar. Aynan shu g'alabalar Ivaylo nomini mamlakatda mashhur qildi. 1277 yilda qo'zg'olonchilar Tarnovo yaqinida chor qo'shinlarini mag'lub etishga muvaffaq bo'lishdi. Jangda Bolgariya podshosi Konstantin Tixning o'zi halok bo'ldi. Jangdan omon qolgan hukumat bo'linmalari isyonchilarga qo'shildi.

1278 yil bahorida Bolgariya poytaxti darvozalari beva qolgan malikaga uylanib qirollik taxtini egallagan Ivayloga ochildi. Biroq, markaziy hukumatga bo'lgan rang-barang muxolifat har doim ham dehqon podshosiga bir ma'noda bag'ishlangan emas edi. Ko'zlangan taxt yana bir da'vogarni, Ivan Asen III tomonidan e'lon qilingan bolgar zodagonining o'g'li Vizantiya himoyachisini egallashga intildi. Endi Ivaylo nafaqat tatarlar bilan, balki Vizantiya qo'shinlari bilan ham jang qilishi kerak edi. Shu bilan birga, bolgar zodagonlarining bir qismi Tarnovo taxti uchun yana bir da'vogar - Jorj Terteriyani qo'llab-quvvatladi.

XIII-XIV asrlarda Bolgariya markazlashgan monarxiya edi. Ikkinchi Bolgariya qirolligi hukmdorlari orasida juda yorqin shaxslar bor. Anarxiya va ko'plab saroy to'ntarishlari davriga o'z mamlakati chegarasini sezilarli darajada kengaytirishga muvaffaq bo'lgan podsho (Tsar) Kaloyan (1197-1207) tomonidan tugatildi. Oldin Bolgariyaga tegishli bo'lgan Qora dengiz bo'yidagi shaharlar Vizantiya hokimiyatidan ozod qilindi, Vidin, Belgrad va Branichev yaqinidagi hududlar, shuningdek, Makedoniyaning bir qismi qo'shib olindi.

Ikkinchi Bolgar podsholigida patriarxatni tiklash va buning uchun Konstantinopolning "oldinga borishi" ni olmaslik uchun Kaloyan katolik cherkovi bilan ittifoq tuzish orqali o'zi xohlagan narsaga erishishga harakat qilib, papaga murojaat qilishga qaror qildi.

Hukmronligining boshida Kaloyan Papa Innokent III bilan qizg'in muzokaralar olib bordi. 1204 yilda Kaloyan papaning elchisidan qabul qildi.

Tarnovo "Bolgariya qiroli" unvonini tasdiqladi, arxiyepiskop "primat" deb tan olindi. Ittifoq ham tuzildi (1204), bu mamlakat tarixida faqat qisqa muddatli epizod edi. Salibchilarning Bolqon yarim oroliga bostirib kirishi, ularning zarbalari ostida Konstantinopolning qulashi (1204) va Bolgariyaning chaqirilmagan ritsarlarga qarshi kurashi bilan tezda tugatildi.

1205 yilda bolgarlar Odrin yaqinida salibchilar qo'shinlarini muvaffaqiyatli mag'lub etishdi. Flandriyaning "Lotin imperatori" Bolduinning o'zi qo'lga olindi. Bunday sharoitda katoliklar bilan ittifoq ma'nosiz bo'lib, o'z faoliyatini to'xtatdi. Kuchli Kaloyan fitnachilar-boyarlar tomonidan hokimiyatdan majburan chetlashtirildi, ular jiyani Borilni (1207-1218) taxtga ko'tardilar.

Bu tashqi dushmanlardan mag'lubiyatga uchragan Kaloyanga nisbatan ancha zaif hukmdor edi. To'g'ri, u yurtga joylashmagan bid'atchilarga qarshi kurashib o'zini ulug'ladi. Aynan shu podshoh 1211 yilda Tarnovoda Bogomilga qarshi kengashni chaqirgan, mohiyatan (ururper) bo'lgan bu qiroli 1218 yilda hokimiyatdan chetlashtirildi va taxt qonuniy merosxo'r - podshoh Asen I ning o'g'li Ivan Asen II ga o'tdi.

Uning shaxsida Ikkinchi Bolgar podsholigi mamlakatda davlat ishlarini tartibga solishda ko'p muvaffaqiyatlarga erishgan ajoyib hukmdorni qabul qildi. Uning davrida ichki nizolar barham topdi va markaziy hokimiyat mustahkamlandi, davlat chegaralari bir-biridan ancha uzoqlashdi. Jangari va qudratli bolgar xo'jayini o'z zamondoshlari xotirasida harbiy g'alabalarni qo'lga kiritib, janglarda asirga olingan asirlarni o'z uylariga ozod qilgan insonparvar hukmdor sifatida qoldi.

Bolgar podshosi nafaqat o'z mamlakatida, balki qo'shnilari orasida ham o'zi haqida yaxshi xotira qoldirdi. Ko'rinishidan, omad Ivan Asen II ga yordam berdi. Taxtga o'tirganidan ko'p o'tmay (1221-yil) u Belgrad va Branichevo yaqinidagi vengerlar tomonidan ilgari bosib olingan hududlarni Bolgariyaga qaytardi va bunga Vengriya qirolining qiziga uylanish orqali tinch yo'l bilan erishdi. 1225 yilda Bolgariya podshosi yana bir muvaffaqiyatli diplomatik qadam tashladi - u qizlaridan birini Epirus despotligining qudratli hukmdori ukasi Fyodor Komnenosga turmushga berdi.

Shu bilan birga, Ivan Asen II ga Konstantinopolda hukmronlik qilgan lotinlarning o'zidan Lotin imperiyasi bilan tinchlik shartnomasi tuzish va shu bilan birga Bolduin II ning qizi bilan turmush qurish haqidagi vasvasa taklifini oladi. Bolgariya qiroli shu tarzda kuchli ittifoqchilarga ega bo'lgan Ivan Asen II XIII asrning 20-yillari oxirida boshqargan Plovdiv bilan Frakiyaning Bolgariya qismiga qaytarib olishga olib keldi. 1230 yil bahorida, Bolgariya podshosining

yaqinda ittifoqchisi Fedor Komnenos va uning yaqin qarindoshi Bolgariyaga qarshi qo'shinlarni harakatga keltirdilar. Undan oldin deyarli o'n yil davomida o'z qirolining diplomatik mahorati tufayli mamlakat tinch-totuv yashadi.

Plovdiv yaqinida, Klokotnitsa qishlog'ida yunon qo'shinlari bilan harbiy to'qnashuv yuz berdi. Komnenos qo'shinlarining to'liq mag'lubiyati va o'zini qo'lga olish bolgar qo'shinlarining g'alabali yurishiga yo'l ochdi. Bolgarlar G'arbiy Frakiyani, butun Makedoniyani, Adriatik qirg'oqlarining bir qismini, Fesaliya va Albaniyaning bir qismini egallab oldilar.

Bunday ta'sirchan g'alabalarni qo'lga kiritgan bolgar podshosi oliy hokimiyat unvonini o'zgartirishni zarur deb hisobladi va bundan buyon o'zini "bolgarlar va yunonlar qirol" deb atay boshladi.

Va yana, diplomatik, birinchi navbatda, muvaffaqiyatlar bu harakatga yordam berdi. 1235 yilda Ivan Asen II ning qizi Nikea taxti vorisi bilan unashtirilgan. Va keyin, o'sha yili bo'lib o'tgan cherkov kengashida Bolgariya Patriarxiyasi tashkil etildi. Ikkinchi Bolgariya imperiyasining birinchi patriarxi Tarnovo arxiyepiskopi Yoaxim edi. Tez orada Nikeya imperatori Vatatzes va Bolgariya qirolu lotinlarga qarshi kurashda ittifoqchi bo'lishdi. Ammo keyingi voqealar shuni ko'rsatdiki, bu safar Ivan Asen II ning qadamlari, ehtimol, u tomonidan avvalgidek sinchkovlik bilan hisoblanmagan yoki ular xato bilan hisoblangan.

Bolgariya podshosi Nikeya imperiyasi bilan ittifoqni keskin to'xtatdi va bundan tashqari, bu safar Konstantinopolda lotinlar bilan ittifoq tuzdi (1237). Ko'rinishidan, uning Konstantinopol taxtini egallash istagi juda katta edi. Biroq ittifoqchilar Nikeyaga qarshi harakat qilganda, podshoh xotini, o'g'li va bolgar patriarxi Yoaxim I ning Tarnovoda vabodan vafot etgani haqida xabar oladi.

Ivan Asen II lotinlar bilan ittifoqni buzgan holda Bolgariyaga qaytib keladi va 1241-yilda vafot etdi. Bu bolgar shohi g'ayrioddiy va sodda edi o'rta asrlar uchun noyob hukmdor.

U haqida nafaqat vatandoshlar, balki sobiq dushmanlar ham birdek yaxshi va hurmat bilan gapirishdi. Ko'pgina manbalarda u janglardan keyin asirlarni ozod qilgani va muxolifatga zulm qilmagani qayd etilgan. Hatto Vizantiya yilnomachilari ham u haqida yaxshi gapirishadi. Ivan Asen II davridan keyin Bolgariyada bunday ajoyib hukmdorlar yo'q edi. O'zlarini ulug'lamagan ko'plab podshohlar hukmronligi ostida Bolgariya olganidan ko'ra ko'proq narsani yo'qotdi. Ivan Aleksandr shunga qaramay, Bolgariya qirollarining ancha uzun qatorida 1331-1371 yillarda mamlakatni boshqargan va Ikkinchi Bolgar podsholigi duch kelgan qiyin muammolarni juda muvaffaqiyatli hal qilgan.

U ko‘pincha tinch diplomatiya orqali harakat qildi. Shunday qilib, u sulolaviy nikoh bilan muhrlangan Vizantiya bilan tinchlik shartnomasi tuzdi. Bolgariya va Serbiya o‘rtasida yaxshi qo‘shnichilik munosabatlari tiklandi. Ivan Aleksandrning singlisi Yelena kuchli serb hukmdori Stefan Dusanga turmushga chiqdi. Deyarli o‘n yil davomida Bolgariya tinchlik va osoyishtalikda yashadi va podshoh Simeon singari o‘sha paytda fan va san‘atga homiylik qilib, madaniy faoliyatni boshladi. Bolgar xalqi uning ushbu tarbiyaviy missiyasini unutmadi va yozma yodgorliklarda o‘z ifodasini topgan tantanali maqtovlar bilan javob berdi.

Ikkinchi Bolgar qirolining harbiy muvaffaqiyatlari ham, ta‘lim faoliyati ham 14-asr muallifini ilhomlantirgan. shunday satrlarga: "Kelinglar, bizga buyuk hokim va shohlar shohi, buyuk Ivan Aleksandrni, barcha oqsoqollar va harbiy rahbarlar orasida eng pravoslav, janglarda qat‘iyatli, g‘ayratli va do‘stona, qizg‘ish va dovyuraklarni bergan Qodir Tangriga hamdu sanolar aytaylik. mehribon, go‘zal yuzi, nozik qomatli, ishonchli yurishi, har qanday qarashda shirin ko‘zlari, bevalar va yetimlarga so‘zlab bo‘lmaydigan adolatli hakam. Janglardagi kuchi bilan u menga ikkinchi Aleksandrni eslatadi. Nazarimda, bu shoh imon va taqvo, qalb va fe‘l-atvorda bizga ikkinchi qirol Konstantin sifatida ko‘rindi.

Hech kim, menimcha, birinchi shohlar qatorida, bu buyuk shoh Jon Iskandar kabi, bolgarlarning maqtovi va shon-sharafi. Shu bilan birga, davlat voqealari quyidagicha davom etdi. 1344 yilda Ivan Aleksandr ilgari Vizantiya tomonidan bosib olingan to‘qqizta Bolgariya shahrini, shu jumladan Plovdivni qaytarishga muvaffaq bo‘ldi. XIV-asr Bolgariya Venetsiya bilan shartnoma imzoladi. Ammo 50-60-yillar Bolgariya uchun muvaffaqiyatli bo‘lmadi. Davlat allaqachon yagona ittifoqqa birlashishni to‘xtatdi. Dunayning quyi oqimi va Qora dengiz o‘rtasida hokimiyat Balikka tegishli edi. Uning o‘rnini Dobrotitsa egalladi, uning nomi bu hudud (Dobruja) nomi bilan atalgan.

Ivan Aleksandr davlatni ikki qismga ajratdi: uning o‘g‘li va uning hamkasbi Ivan Shishman boshchiligidagi Tarnovo qirolligi va boshqasiga bergan Vidin qirolligi.

Ammo asosiy fojia oldinda edi. XIV asrda Bolgariyaning dahshatli va xavfli qo‘shnisi - Kichik Osiyodagi Vizantiya mulklarini egallab olgan Usmonli turklari bor edi. XIV asrning 20-yillarida allaqachon ular Bolqon yarim oroliga halokatli reydlar uyushtira boshladilar va 1352 yilda Bolqondagi birinchi qal‘a - Tsimpeni egallab oldilar. Afsuski, turklarga faqat Bolqon hukmdorlarining tarqoq kuchlari qarshilik ko‘rsatdi. Turklarga qarshi birgalikda kurash olib borish uchun ittifoq tuzishga urinishlar muvaffaqiyatsizlikka uchradi. 60-yillarning boshlarida Usmonlilar Odrin shahri bilan deyarli butun sharqiy Frakiyani egallab oldilar.

Turklar bilan tinch munosabatlarni saqlab qolishga muvaffaq bo‘lgan Ivan Aleksandr (1371) vafotidan so‘ng, ular Ikkinchi Bolgariya qirolligini zabt etishga kirishdilar. 1371 yilda

Maritsa Chernomenda turklar ikki Makedoniya hukmdori aka-uka Vukashin va Uglesha qo'shinlarini mag'lub etishdi. Serbiya va g'arbiy Bolgariya yerlariga yo'l ochildi. Ivan Shishman o'zini Sulton Murod I ning vassali deb tan olishga va hatto singlisi Tamarani Sulton haramiga berishga majbur bo'ldi. Shu bilan birga, Bolqon tizmasining janubidagi barcha Bolgariya yerlari turklar hukmronligi ostiga o'tdi.

Usmonli hujumi Bolgariyaning boshqa hududlariga ham boshlandi. Sofiya 1385 yilda quladi. Sulton Murod birinchi navbatda Serbiya bilan shartnoma tuzishga qaror qildi, lekin u Kosovo maydonidagi serblar bilan jangda vafot etdi (1389).

Bolgariyaga hujumni Sulton Boyazid Yildirim davom ettirdi. 1393 yilning yozida turklar tomonidan qamal qilingan Bolgariya poytaxti Tarnovo quladi. O'rta asrlardagi Bolgariyaning so'nggi patriarxi Yevfimi Tarnovski shahardan haydalib, surgunga yuborilgan.

Bolgar podshosi Ivan Shishman o'sha paytda Nikopol shahrida bo'lib, u yerda hibsga olingan va shu yerning o'zida boshi kesilgan (1395). Shu bilan birga, Dobruja ham qo'lga olindi. 1396 yilda Vidin qirolligi quladi va Ikkinchi Bolgar podsholigi besh asr davomida mustaqil davlat sifatida mavjud bo'lishni to'xtatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. М., 1960.
2. Безобразов П.В. История южных славян. М., 1889.
3. Он же. Образование Второго болгарского царства, Федора Успенского. Одесса, 1879 // ЖМНП. 1879. Ч. 204. С. 144–348.
4. Горянов Б.Т. Борьба болгарского народа против византийского ига // История Болгарии. Т. 1. М., 1954. С 107–122
5. Державин Н.С. История Болгарии. Т. 2. Болгария времени первого и второго царств (679–1393). М.; Л., 1946
6. Он же. Борьба болгарского народа против византийского ига (XI–XII вв.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. М., 1954.